

UCHWAŁA NR X/102/20
RADY GMINY CHEŁMNO

z dnia 18 lutego 2020 r.

w sprawie uchwalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chełmno na lata 2020-2023

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506, 1309, 1571, 1696 i 1815) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, 2245; 2019 r. poz. 730 i 1696) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chełmno na lata 2020-2023, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Chełmno.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodniczący Rady

inż. Mieczysław Urbański

Załącznik do Uchwały Nr X/102/20
Rady Gminy Chełmno
z dnia 18 lutego 2020 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA GMINY CHEŁMNO
NA LATA 2020–2023**

CHEŁMNO 2020

Handwritten signature

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
100 S. BURNETT AVENUE
LOS ANGELES, CALIF. 90024

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

SPIS TREŚCI

---

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	19
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy. Analiza szans i zagrożeń	38
8. Założenia programowe.....	40
9. Priorytety, kierunki działań oraz zadania programu opieki nad zabytkami.....	41
10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	44
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	44
12. Misja programu opieki nad zabytkami dla Gminy Chełmno	44

1. Wstęp

Przedmiotem planu jest ochrona dziedzictwa kulturowego Gminy Chełmno. Do głównych działań Gminy w zakresie ochrony należy wyznaczenie głównych zadań i kierunków na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

Powyższy opracowanie przygotowano na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.).

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami sporządzany jest przez Wójta Gminy co 4 lata. Dokument ten należy przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu uzyskania opinii, a następnie przedłożyć radzie Gminy.

Zadaniem Wójta jest przedłożenie co 2 lata radzie Gminy sporządzonego sprawozdania z realizacji programu.

Opracowanie programu opieki nad zabytkami w gminie ma na celu w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną wykonania programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ust 1. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.)

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

3.1 Obowiązek ochrony zabytków zapisany został w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) wskazuje się następujące artykuły:

- 1) art. 5 „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.”,
- 2) art. 6 ust. 1 „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.”
- 3) art. 82 „Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.”

3.2 Aktem prawnym regulującym ochronę zabytków w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.). Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych.

W art. 3 wskazane zostały następujące definicje:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.”

Na podstawie art. 4 ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- „1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.”

Zgodnie z art. 6 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

„1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574 i 1669),

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.”

Na podstawie art. 7 wyróżnia się następujące formy ochrony zabytków:

„1) wpis do rejestru zabytków;

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.”

Rada Gminy na podstawie art. 16 ust. 1 po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.”

Zgodnie z art. 17 na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131 – 134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2018 r. poz. 799, z późn. zm.).

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami na podstawie art. 18 uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

Na podstawie art. 19 w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy Gmina posiada gminny Program Opieki Nad Zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zgodnie z art. 20 podlegają uzgodnieniu

z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.”

Zgodnie z art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.”

Na podstawie art. 22 Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu Gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

7. Ewidencje, o których mowa w ust. 1, 2, 4 i 6, mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

- 1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;
- 2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;
- 3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.”

Na podstawie art. 89 Organami ochrony zabytków są:

„1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.”

3.3 Zadania z zakresu kultury i ochrony zabytków stanowią ustawowe zadanie samorządów na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506):

- 1) art. 7 ust. 1 pkt 9

„1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych Gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;”

3.4 Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

- 1) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 z późn. zm.) ustawa określa zasady kształtowania polityki

przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

2) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1186) ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

3) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 z późn. zm.) która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

4) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614 z późn. zm.) której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

5) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2204 z późn. zm.) w rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

6) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 z późn. zm.) ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2) Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki – ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których

prorowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej – prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

7) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 688) w ramach ustawy, Gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

8) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. poz. 774 z późn. zm.) ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania między innymi nośników reklam.

9) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. poz. 1609).

10) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661).

11) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku

wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. poz. 1674).

12) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.

13) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153).

14) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).

15) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. Nr 89, poz. 510).

16) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71, poz. 650).

17) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 917) określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, którego celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

18) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 z późn. zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

19) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 553 z późn. zm.)

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1) **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)** głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów. Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

2) **Strategia rozwoju kraju 2020. Przyjęta Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.** aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego. Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

3) **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 Przyjęta Uchwałą Rady Ministrów Nr 61 z dnia 26 marca 2013 r.** głównym celem Strategii rozwoju kapitału społecznego jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju.

Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W Strategii podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4) Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014 – 2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. w Krajowym programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków. W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany poprzez: porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych, przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego, wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych, wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego, opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych, opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- 1) zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,

- 2) wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków, a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- 3) podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- 4) merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

1) Strategia rozwoju województwa kujawsko – pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+. Przyjęty uchwałą nr XLI/693/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko – Pomorskiego dnia 21 października 2013 r. misja rozwoju województwa zapisana w treści dokumentu brzmi Kujawsko – Pomorskie – człowiek, rodzina, społeczeństwo. Aby to osiągnąć strategia wyznacza priorytety i cele działań.

Cel strategiczny Tożsamość i dziedzictwo, związany jest z dziedzictwem kulturowym oraz historycznym regionu. Podejmowane działania na rzecz realizacji i opracowania planów polityki kulturalnej województwa (co umożliwi na koordynację działalności wszystkich podmiotów funkcjonujących w kulturze) oraz edukacji kulturalnej społeczeństwa (również w edukacji formalnej – na wszystkich poziomach kształcenia oraz w edukacji nieformalnej). Są to zagadnienia realizujące także cele rozwoju społecznego – istotne dla szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Nie eliminuje wskazań, że polityka kulturalna zostanie w przyszłości objęta wojewódzkim programem rozwoju.

2) Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Kujawsko – Pomorskiego na lata 2017 – 2020. Przyjęty uchwałą Nr XXXI/518/17 Sejmiku Województwa Kujawsko – Pomorskiego z dnia 24 kwietnia 2017 r. celem jest wzmocnienie pozytywnych tendencji w opiece nad dziedzictwem kulturowym regionu. Celem strategicznym będzie dalsze ugruntowanie poczucia tożsamości lokalnej i regionalnej. W ramach celu nadrzędnego wyznaczono następujące cele szczegółowe: zachowanie dziedzictwa materialnego i dziedzictwa niematerialnego, kultywowanie tradycji regionalnych, wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego, wzrost konkurencyjności regionu.

3) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko – Pomorskiego. Przyjęty Uchwałą Nr VIII/135/19 Sejmiku Województwa Kujawsko – Pomorskiego z dnia 24 czerwca 2019 r. główny cel to zagospodarowanie przestrzenne regionu, którym jest: „Zbudowanie struktur funkcjonalno – przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakości życia mieszkańców”. Pochodne od niego cele szczegółowe definiuje się następująco:

1. Zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym.

2. Przyspieszenie rozwoju największych miast regionu jako aktywnych biegunów wzrostu, stymulujących wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w ich otoczeniu.

3. Modernizacja struktury przestrzenno – funkcjonalnej regionu osiągnięta w następstwie rozwoju miast średnich (Włocławek, Grudziądz, Inowrocław), a także pozostałych miast powiatowych, jako węzłów systemów transportowych i teleinformacyjnych oraz obszarów z unikatowymi walorami środowiska przyrodniczego i predyspozycjami do użytkowania rekreacyjnego.

4) Strategii Rozwoju Powiatu Chełmińskiego na lata 2015 – 2025. Przyjęta Uchwała Nr 289/14 Zarządu Powiatu w Chełmnie 29 września 2014 r. strategia wskazuje działania zapewniające i propagujące regionu poprzez organizację imprez kulturalnych, prowadzone są działania w zakresie promowania walorów kulturowe i historycznych.

5) Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami na lata 2016 – 2019. Przyjęty uchwałą Nr XIII/107/2016 Rady Powiatu Chełmińskiego z dnia 13 września 2016 r. głównym celem Powiatowego Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowanie krajobrazu kulturowego powiatu.

6) Lokalna Strategia Rozwoju Kierowanego przez Społeczność (LSR) na lata 2016 – 2023 dla obszaru Lokalnej Grupy Działania „Vistula – Terra Culmensis – Rozwój przez Tradycję” Gmina Chełmno jest jedną z dziesięciu gmin wchodzących w skład Lokalnej Grupy Działania „Vistula – Terra Culmensis – Rozwój przez Tradycję”. Jednym z celów LSR jest poprawa standardu infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej i drogowej oraz rewitalizacja i poprawa estetyki przestrzeni publicznej na obszarze LSR do 2022 roku.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy (analiza dokumentów programowych Gminy)

1) opracowań wyznaczonych kierunki polityki przestrzennej Gminy:

a) Obecnie Gminy Chełmno nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, które zawierają zapisy uwzględniające ochronę zabytków. Podjęte następującymi uchwałami:

– Uchwała Nr VI/49/07 Rady Gminy Chełmno z dnia 5 czerwca 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego obszar wsi Osnowo, Gmina Chełmno,

– Uchwała Nr XI/79/07 Rady Gminy Chełmno z dnia 28 grudnia 2007 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego działki nr 79/1, 151/3 położone w obrębie Klamry Gmina Chełmno,

– Uchwała Nr XI/80/07 Rady Gminy Chełmno z dnia 28 grudnia 2007 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego działkę nr 20/2 położoną w obrębie Podwiesk Gmina Chełmno,

– Uchwała Nr XI/81/07 Rady Gminy Chełmno z dnia 28 grudnia 2007 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego działki nr 147/7, 147/8 położone w obrębie Dolne Wymiary Gmina Chełmno,

– Uchwała Nr XV/109/08 Rady Gminy Chełmno z dnia 26 czerwca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego działkę nr 423/1 położoną w obrębie Starogród Gmina Chełmno,

– Uchwała Nr XVIII/120/08 Rady Gminy Chełmno z dnia 27 listopada 2008 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części wsi Klamry (dz. nr 195/4 i 197) Gmina Chełmno.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Chełmno określa politykę przestrzenną Gminy, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego, stanowi podstawowe narzędzie umożliwiające spełnianie zadań własnych Gminy w zakresie ładu przestrzennego, komunikacji i infrastruktury technicznej. Przyjęte w Studium kierunki rozwoju powinny prowadzić do określenia potencjalnych możliwości wykorzystania przestrzeni oraz niezbędnych z punktu widzenia realizacji celów zmian zagospodarowania przestrzennego przy zachowaniu specyficznej cechy Gminy. Gminny Program Opieki Nad

Zabytkami Gminy Chełmno na lata 2020 – 2023 opracowany został w oparciu o zapisy Studium i nie narusza jego postanowień.

2) dokumenty o charakterze strategicznym:

a) Lokalny Program Rozwoju Gminy Chełmno na lata 2013 – 2020. Przyjęta Uchwałą Nr XIX/136/13 Rady Gminy Chełmno z dnia 14 marca 2013 r. wspólnym celem jest rozwój turystyki wiejskiej, który dąży do zwiększenia atrakcyjności dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy

Zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Chełmno stanowią wartość historyczną i są elementem mienionych czasów. Wyróżniamy zabytki nieruchome, a także dobra kultury współczesnej: figurki, pomniki, cmentarze.

6.1 Położenie Gminy Chełmno

Gmina Chełmno jest jedną z siedmiu jednostek samorządu terytorialnego, two-rzających powiat chełmiński. W mieście Chełmno, a więc poza obszarem samej gminy, znajduje się siedziba jej władz samorządowych.

Obszar gminy rozciąga się wzdłuż prawego brzegu Wisły, Centralnie położone w stosunku do obszaru gminy – Miasto Chełmno – rozdziela jej teren na 3 odrębne części gminy graniczą z miastem od: południowego zachodu – sołectwa: Starogród Dolny, Starogród, Kałdus, Bieńkówka, Borówno; południa – sołectwo Osnowo; wschodu – sołectwa: Nowe Dobra, Klamry, Górne i Dolne Wymiary, Kolno, Nowawieś Chełmińska, Ostrów Świecki, Łęg, Podwiesk, Dorposz Chełmiński, Małe Łunawy, Wielkie Łunawy.

6.2 Historia obszaru Gminy

Historia obszaru wchodzącego w skład Gminy Chełmno, jest bardzo odległa, o czym mogą świadczyć liczne znaleziska archeologiczne pochodzące z okresu przed rzymskiego, kultury łużyckiej i wczesnośredniowiecznej. Obszar ten, wraz z całą Ziemią Chełmińską wchodził w skład monarchii polskiej już w czasach Mieszka I związany był z dzielnicą mazowiecką, dla której stanowił obszar nadgraniczny wobec Prus. Stąd rozpoczęła się w 1216 roku, akcja misyjna kierowana przez Konrada Mazowieckiego i misyjnego biskupa Chrystiana. W 1228 roku Konrad Mazowiecki sprowadził na Ziemię Chełmińską Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, który miał ochraniać granice państwa. W 1232 roku, pruski mistrz krajowy Herman von Balk zlokalizował miasto, na terenie dzisiejszego Starogrodu, gdzie wybudowano zamek i zlokalizowano siedzibę komturstwa. Kilka lat później miasto uzyskało dzisiejszą lokalizację. W 1233 roku, większość miejscowości przekazano zostało we władanie miastu Chełmnu. W okresie panowania Krzyżaków miasto Chełmno i jego okolice były wielokrotnie najeżdżane i niszczone przez Prusów (1242 – 1249) – w 1242 r. pomorski książę Świętopełk zdobył miasto, a nawet Jaćwingów (1263) pod dowództwem Skomanda. Po klęsce zakonu pod Grunwaldem Ziemia Chełmińska wróciła na krótko do Polski. W 1457 roku Chełmno podstępnie zostało zajęte przez dowódcę czeskich

wojsk zaciężnych będącego w służbie zakonu, Bernarda Szumborskiego, i dopiero w 1479 roku zostało przekazane władzom polskim. W 1505 roku większość miejscowości została nadana biskupstwu Chełmińskiemu przez króla Aleksandra Jagiellończyka. W 1599 roku przeprowadzono elokację terenów wiejskich należących do miasta (podział pomiędzy mieszczan, w zależności od wielkości, położenia i wartości ich domów) – objęte nią zostały wsie Kolno, Podwiesk, Wielkie Łunawy. W tym czasie powstały na terenie obecnej Gminy nowe wsie: Górne i Dolne Wymiary, Małe Łunawy i Klamry. Od połowy XVI w przybywali na te tereny osadnicy holenderscy (menonici), którzy całkowicie lub częściowo zajęli wsie Dorposz Chełmiński, Wielkie i Małe Łunawy, Podwiesk, Dolne Wymiary. W okresie wojen szwedzkich (1626 – 1629 i 1655 – 1660) nastąpiło wyniszczenie tych ziem przez przemarsze wojsk, nakładanie kontrybucji i przywleczone przez wojska zarazy (1/3 ludności zginęła). W okresie tym działał w okolicach Chełmna słynny partyzant Michałko – Michalski, młynarz z Tucholi (znany z „Potopu” H. Sienkiewicza), któremu udało się przez krótki czas utrzymać zamek w Starogrodzie. W 1772 roku ziemie te weszły w skład państwa pruskiego Fryderyka II i poddane intensywnej germanizacji.

Dopiero w styczniu 1920 roku zostały ponownie przyłączone do państwa Polskiego. Miasto Chełmno i okolice zostały zajęte przez wojska hitlerowskie już 6 września 1939 roku. Od pierwszych dni okupacji rozpoczęła się masowa eksterminacja, której celem było zlikwidowanie inteligencji polskiej. W wielu miejscowościach dokonywano egzekucji. Około 2500 Polaków rozstrzelano w okresie od 12 października do 11 listopada 1939 roku, w miejscowości Klamry. Rozstrzeliwano tam mieszkańców okolicznych miejscowości, Polaków aresztowanych w Chełmnie, a także z innych powiatów między innymi większość duchowieństwa katolickiego z pow. grudziądzkiego. Prowadzono również intensywną akcję wysiedleńczą, mającą na celu germanizację tych terenów. Tereny te zostały wyzwolone spod okupacji niemieckiej w styczniu 1945 roku.

Z dniem 1 stycznia 1973 roku, utworzono gminę Chełmno, w skład której weszły następujące wsie: Starogród, Kałdus, Bieńkówka, Osnowo, Klamry, Nowawieś Chełmińska, Małe Łunawy, Wielkie Łunawy, Nowe Dobra, Kolno, Górne Wymiary, Dolne Wymiary, Podwiesk, Łęg, Dorposz Chełmiński, Ostrów Świecki, od 1993 roku – Borówno i Różnowo

6.3 Dziedzictwo kulturowe na terenach Gminy Chełmno

6.3.1 Osnowo

Wieś o zabudowie skupionej, zagrody usytuowane po obu stronach drogi z Zakrzewa do Chełmna, po południowej stronie dawnej linii kolejowej ze Starogrodu.

Na obszarze Osnowa występuje zachowany obiekt o wartości kulturowej – cmentarz choleryczny z 2 połowy XIX wieku (Zdj. 1).

Zdj. 1 – Cmentarz choleryczny z 2 połowy XIX wieku.

6.3.2 Bieńkówka

Pierwotna wieś o zabudowie skupionej (w części położonej przy Wiśle). Zabudowa z okresu późnej kolonizacji, rozproszona w typie rzędówki bagiennej z zagrodami usytuowanymi w pewnej odległości po obu stronach drogi z Chełmna ku przeprawie przez Wisłę (widocznej na mapie z końca XVIII w.).

Na obszarze wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym zachowany dom z okresu 1 połowy XIX wieku (Zdj. 2), a także przydrożna kapliczka która stanowi jedną z wielu charakteryzujących kulturowo obszar Gminy (Zdj. 3).

Zdj. 2 – Dom we wsi Bieńkówka z okresu 1 połowa XIX wieku.

Zdj. 3 – Kapliczka we wsi Bieńkówka.

6.3.3 Borówno

Wieś wraz z folwarkiem po raz pierwszy wymieniona w źródłach w 1391 r. Własność Zakonu w komturstwie starogrodzkim. W 1505 r. razem z całym okręgiem starogrodzkim nadana przez Aleksandra Jagiellończyka biskupowi chełmińskiemu. W XVI w. terytorium biskupstwa chełmińskiego, klucz starogrodzki, własność biskupstwa. W 1740 r. zasiedlona osadnikami holenderskimi – mennonitami. W 1880 r. wieś należała do folwarku na Borowińskiej Kępie, własność królewska. We wsi był młyn (wiatrak) oraz mleczarnia. Przynależność do parafii katolickiej w Starogrodzie i ewangelickiej w Kokocku.

Na terenie wsi zachowane zostały obiekty o wartości kulturowej w tym zachowany dom z 1873 roku (Zdj. 4), a także dom z początku XX wieku (Zdj. 5).

Zdj. 4 – Dom we wsi Borówno z 1873 roku.

Zdj. 5 – Dom we wsi Borówno z początku XX wieku.

6.3.4 Różnowo

Wieś złożona w 1602 r. na nizinie nadwiślańskiej w dobrach biskupstwa chełmińskiego. Zasiedlona przez osadników holenderskich – menonitów, sprowadzonych do Różnowa przez biskupa chełmińskiego. W 1888 r. do wsi należało 473 ha obszaru, w tym 230 ha łąk i 210 ha roli ornej. We wsi była szkoła ewangelicka. Przynależność do parafii katolickiej w Starogrodzie, ewangelickiej w Kokocku i menonickiej w Sosnowce.

Na terenie Różnowa zlokalizowana jest przydrożną kapliczkę (Zdj. 6), a także zachowany budynek dawnej szkoły z przełomu XIX/XX wieku (Zdj.7)

Zdj. 6 – Kapliczka we wsi Różnowo.

Zdj. 7 – Dawna szkoła z przełomu XIX / XX wiek.

6.3.5 Dolne Wymiary

Wieś założona na gruntach należących do miasta Chełmna, elokowanych mieszczanom od 1602 r. W XVII w. zasiedlona przez osadników holenderskich – menonitów, dzierżawiących grunta elokacyjne na podstawie długoterminowych kontraktów. Według danych z pruskiego katastru podatkowego z 1773 r. wieś liczyła 139 mieszkańców. W 1885 r. do Wsi należało 336 ha gruntów oraz 45 ha na tzw. wybudowaniu. We wsi znajdowała się szkoła ewangelicka. Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie i ewangelickiej w Wielkich Łunawach.

Na terenie wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym budynek starej szkoły z ok. 1908 roku (Zdj. 8), a także zachowany dom wraz z budynkiem inwentarskim ok. 1900 roku (Zdj. 9).

Zdj. 8 – Budynek starej szkoły z ok. 1908 roku.

Zdj. 9 – Budynek inwentarski z ok. 1900 roku.

6.3.6 Dorposz Chełmiński

Wieś założona w 1696 r. na gruntach należących do miasta Chełmna, zasiedlona przez osadników holenderskich – mennonitów, sprowadzonych przez radę miejską. W 1773 r. do wsi liczyła 157 mieszkańców. W 1880 r. we wsi znajdowała się szkoła ewangelicka 2 – klasowa. Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie, ewangelickiej w Wielkich Łunawach i mennonickiej w Sosnowce.

We wsi znajduje się między innymi zachowany budynek dawnej szkoły z ok. 1912 roku (Zdj. 10).

Zdj. 10 – Dawna szkoła z ok. 1912 roku.

6.3.7 Górne Wymiary

Wieś założona na gruntach należących do miasta Chełmna, elokowanych mieszczanom od 1602 r. W XVII w. osiedlili się tu osadnicy holenderscy – menonici, którzy dzierżawili grunta elokacyjne od mieszczan na podstawie długoterminowych kontraktów. W 1773 r. wieś liczyła 329 mieszkańców. W 1885 r. wieś obejmowała 608 ha gruntów (łącznie z folwarkiem Wiesen-thal). We wsi była szkoła ewangelicka i agentura pocztowa. Przynależność do parafii katolickiej i ewangelickiej w Chełmnie.

Na terenie wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dom drewniany z początku XX wieku (Zdj. 11), a także dom z budynkiem gospodarczym z końca XIX wieku (Zdj. 12)

Zdj. 11 – Dom drewniany z początku XX wieku.

Zdj. 12 – Dom z budynkiem gospodarczym z końca XIX wieku.

6.3.8 Kałdus

Wieś o metryce średniowiecznej, pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1378 r. W czasach krzyżackich wieś z folwarkiem jest własnością Zakonu w komturstwie starogrodzkim. W 1505 r. Aleksander Jagiellończyk przekazał okręg starogrodzki, w tym wieś Kałdus, biskupowi chełmińskiemu. W 1570 r. wieś stanowiła własność biskupstwa chełmińskiego, w XVII i XVIII w. wydana w wieloletnią dzierżawę. Po sekularyzacji

Zdj. 13 – Dom z 2 połowy XIX wieku, przebudowany w XX wieku.

dóbr kościelnych, uznano tereny dla Prus Wschodnich i Zachodnich, dotychczasowi dzierżawcy uzyskali prawo własności do użytkowania gruntów drodze wykupu czynszów. Tereny stanowiły przynależność parafii katolickiej w Starogrodzie i ewangelickiej w Chełmnie.

Na obszarze sołectwa występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dom z 2 połowy XIX wieku, przebudowany w XX wieku (Zdj. 13), a także zachowana karczma z 2 połowy XIX wieku, przebudowy w XX wieku (Zdj. 14).

Zdj. 14 – Karczma z 2 połowa XIX wieku, przebudowany w XX wieku.

6.3.9 Klamry

Wieś założona na gruntach należących do miasta Chełmna, elokowanych mieszczanom od 1602 r. W XVII w. osiedlili się tu osadnicy holenderscy – menonici, którzy dzierżawili grunta elokacyjne od mieszczan na podstawie długoterminowych kontraktów. Miejscowość zlokalizowana przy dawnej drodze o podrzędnym charakterze, prowadzonej u podnóża południowej skarpy doliny Wisły. Skarpa ta na całej długości jest zalesiona. Główny ciąg osady położony jest w dolinie około 1 km równoległe do drogi i skarpy, legitymuje się tylko zielenią śródpolną. Wieś założona jest na wyniesieniu wydmowym. Pola podzielone gęsto rowami melioracyjnymi, które są usytuowane poprzecznie do głównego kanału odwadniającego, prowadzącego środkiem doliny.

Na terenie wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dawna szkoła, obecnie budynek mieszkalny z 1898 rok (Zdj. 15), a także dawna szkoła, obecnie budynek mieszkalny z 1911 roku (Zdj. 16) oraz jeden

Zdj. 15 – Dawna szkoła, ob. budynek mieszkalny z 1898 rok.

Zdj. 16 – Dawna szkoła, ob. budynek mieszkalny z 1911 roku.

Zdj. 17 – obiekt nr 31 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk".

z trzech zachowanych schronów twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku – obiekt nr 31 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk" (Zdj. 17)

6.3.10 Kolno

Wieś nadana w 1222 r. biskupowi Chrystianowi przez Konrada Mazowieckiego. W 1223 r. papież Honoriusz II potwierdził nadanie. W 1393 r. układ kapituły chełmińskiej z radą miasta Chełmna dotyczący biskupiego koca. W drugiej połowie XVI w. wieś wymieniana jako własność miasta Chełmna. W 1773 r. liczyła 66 mieszkańców, posiadała szkołę ewangelicką 2 – klasową. Przynależność do parafii katolickiej i ewangelickiej w Chełmnie.

We wsi znajdują się zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dom z końca XIX wieku (Zdj. 18), a także dawna szkoła z ok. 1913 roku (Zdj. 19)

6.3.11 Łęg

Wieś położona na gruntach należących do miasta Chełmna, elokowanych mieszczanom chełmińskim od 1602 r. W XVII w. osiedlili się tu także osadnicy holenderscy – menonici. W 1773 r. wieś liczyła 46 mieszkańców. W 1905 r. do wsi należało 166,3 ha gruntów, a do obszaru dworskiego Eichwald – 196,2 ha. We wsi była szkoła Podstawowa 2 – klasowa (w budynku drewnianym, nieistniejącym, opodal obecnego budynku szkolnego). Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie i ewangelickiej w Wielkich Łunawach (od 1885 r.). Na obszarze wsi znajdował się dom wraz z salą taneczną z początku XX wieku (Zdj. 20), a także dawna szkoła z ok. 1912 roku (Zdj. 21).

Zdj. 18 – Dom z koniec XIX wieku.

Zdj. 19 – Dawna szkoła z ok. 1913 roku.

Zdj. 20 – Dom wraz z salą taneczną z początku XX wieku.

Zdj. 21 – Dawna szkoła z ok. 1912 roku.

6.3.12 Małe Łunawy

Wieś założona w 1604 r. na gruntach należących do miasta Chełmna, elokowanych mieszczanom chełmińskim od 1602 r., zasiedlona niemal w całości przez osadników holenderskich – mennonitów. W 1773 r. liczyła 167 mieszkańców. We wsi była ewangelicka szkoła podstawowa. Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie i ewangelickiej w Wielkich Łunawach.

W miejscowości występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dom z końca XIX wieku (Zdj. 22), a także dawna szkoła z ok. 1913 roku (Zdj. 23)

Zdj. 22 – Dom z końca XIX wieku.

Zdj. 23 – Dawna szkoła z ok. 1913 roku.

6.3.13 Nowawieś Chełmińska

Wieś o metryce średniowiecznej, własność miasta Chełmna. Pierwsza wzmianka wsi w dokumencie z 1396 r. układu kapituły chełmińskiej z radą miasta Chełmna dotyczącym biskupiego korca ze wsi miejskiej Neudorf. W XVI w. (od 1505 r.) terytorium i własność biskupstwa chełmińskiego. W 1519 r. biskup chełmiński Jan Konopacki nadał wieś kościołowi parafialnemu w Chełmnie. W 1751 r. zasiedlona przez mennonitów. W 1773 r. liczyła 112 mieszkańców. W 1886 r. posiadała szkołę podstawową. Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie i ewangelickiej w Wielkich Łunawach.

Zdj. 24 – Dom z początku XX wieku.

Zdj. 25 – Dom drewniany z 2 połowy XIX wieku.

du

Na terenie wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dom z początku XX wieku (Zdj. 24), a także dom drewniany z 2 połowy XIX wieku (Zdj. 25).

6.3.14 Nowe Dobra

Wieś założona na przełomie XII i XVIII w. na terenach należących do miasta Chełmna, elokowanych mieszczanom od 1602 r. Nie zamieszczono danych wsi w pruskim katastrze podatkowym z 1773 r., ponieważ grunty w Nowych Dobrach uprawiali mieszcianie chełmińscy i zakładali tu folwarki. W 1886 r. wg informacji podanych w SGKP istniały dwie wsie: wieś Wielkie Nowe Dobra oraz Małe Nowe Dobra. W Wielkich Nowych Dobrach była szkoła ewangelicka 2-klasowa. Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie. W 1921 we wsi były dwa młyny zbożowe (wiatraki) oraz młyn motorowo-parowy z tartakiem, zbudowany w 1891 r., własność firmy A. Meseck i W. Schultze, jeden z większych młynów w powiecie chełmińskim.

Zdj. 26 – Dom z 1876 r.

Zdj. 27 – Dawna szkoła z ok. 1913 roku.

Na terenie miejscowości występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dom z 1876 r. (Zdj. 26), a także dawna szkoła z ok. 1913 roku (Zdj. 27).

6.3.15 Ostrów Świecki

Wieś złożona na gruntach należących do miasta Świecia w XVII w. zasiedlona przez osadników holenderskich – mennonitów. 1773 r. liczyła 322 mieszkańców, w tym 48 gospodarzy czynszowych, 6 rzemieślników i 1 zagrodnik. W 1873 r. wzmiankowany jest przewóz przez Wisłę, oznaczony już w źródłach kartograficznych z końca XVII w. W 1890 r. do wsi należało 589 ha obszaru, była szkoła podstawowa. Przynależność do parafii katolickiej i ewangelickiej w Świeciu.

Zdj. 28 – Dawna szkoła, obecnie budynek mieszkalny z 1913 roku.

dw

W granicach wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym dawna szkoła, obecnie budynek mieszkalny z 1913 roku (Zdj. 28)

6.3.14 Podwiesiek

Wieś nadana w 1222 r. biskupowi Christianowi przez Konrada Mazowieckiego. Wcześniej (schyłek XII w.) w posiadaniu komesa Żyry. W 1322 r. terytorium miasta Chełmna; zgodnie z zarządzeniem miasta Chełmna dla wsi Kolno i Podwiesiek, leżących na terenach przeznaczonych na pastwiska rolę, gospodarstwo nie może mieć więcej niż 3 łany, na których ma być 1 gospodarz i 2 zagrodników. W 1505 r. Podwiesiek z całym terytorium miasta Chełmna przyszedł we władanie biskupstwa chełmińskiego. W XVII w. osiedlili się tu osadnicy holenderscy – menonicy. W 1773 r. w Podwiesku było 146 mieszkańców. W 1887 r. wieś obejmowała 1998,32 mórg magdeburskich obszaru, istniały 2 młyny zbożowe (wiatraki),

Zdj. 29 – Poczta z początku XIX wieku.

Zdj. 30 – Szkoła powstała ok. 1909 rok.

agentura pocztowa i szkoła podstawowa ewangelicka 1-klasowa. Przynależność do parafii katolickiej w Chełmnie i ewangelickiej w Wielkich Łunawach.

Na obszarze miejscowości występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym poczta z początku XIX wieku (Zdj. 29), a także szkoła powstała ok. 1909 rok, przebudowana na początku XXI wieku (Zdj. 30).

6.3.15 Starogród

Pierwsza wzmianka o istnieniu grodu (casrum) w Starogrodzie pochodzi z 1232 r. W latach 1244-1454 zamek, siedziba komturów, zniszczony w czasie wojny 13 letniej, odbudowany został w 1495 r. i 1505 r. Na mocy traktatu toruńskiego w 1466 r. Starogród przechodzi na własność króla polskiego. Od 1505 r. terytorium biskupstwa chełmińskiego. W 1667 r. był siedzibą biskupów chełmińskich od 1505 r. do końca XVIII w. Zniszczony w 1777 r. za czasów biskupa Hohenzollerna został sprzedany i rozebrany. Wymieniony w dokumencie z 1364 r. folwark komturstwa chełmińskiego, po sekularyzacji dóbr kościelnych przeszedł na własność skarbu państwa pruskiego. Parafia katolicka istniała w Starogrodzie już w 1276 r. Według kościoła pw. Św. Piotra wymieniony jest w dokumentach źródłowych lat 1402-16. Obecny kościół został wzniesiony w 1754 r. sumptem biskupa chełmińskiego Wojciecha Leskiego. W 1319 r. wzmiankowana kaplica z relikwiami Św. Barbary, znajdująca się w zamku, odnowiona przez Opalińskiego (1682-93). 1667 r. we wsi znajdowały się: karczma, kuźnia i browar na terenie zamkowym. W 1885 r. do wsi należało 177 ha, obszar dworski obejmował 1104 ha. W 1907 r. dobra zostały nabyte przez Pruską Komisję Kolonizacyjną i w 1908 r. rozparcelowane na 42 działki. Miejscowość o wyjątkowo wysokich walorach krajobrazowo – kulturowych. Położona na krawędzi wysoczyzny chełmińskiej. Widoczna ze znacznej odległości, góruje nad doliną akcentami wysokościowymi – wzgórzem zamkowym i kościołem parafialnym, stanowiącymi dominanty architektoniczno-przestrzenne w krajobrazie. Kościół wraz z cmentarzem i plebanią otoczone są zespołem zieleni towarzyszącej o wartości kulturowo-krajobrazowej. Do znaczących kubatur historycznej zabudowy należą obiekty

Zdj. 31 – Karczma, ob. budynek mieszkalny, świetlica wiejska z początku XIX wieku.

Zdj. 32 – Szkoła z początku XIX wieku.

Zdj. 33 – Remiza z początku XX wieku.

dawnego folwarku oraz rozbudowującej się współcześnie szkoły – obydwie widoczne z doliny.

Drogi dochodzące do wsi o znacznie rozbudowanym układzie historycznym, posiadają zadrzewienia (szczególnie biegnąca w kierunku północnym do Kałdusa i Chełmna, malownicza serpentina, schodząca w dolinę, dalej zakręcająca w kierunku południowym biegnąc u podnóża skarpy i wzgórza zamkowego). Oprócz eksponowanego wzgórza zamkowego, wolnego od wysokiej zieleni, cała krawędź starogrodzka jest zadrzewiona.

Zdj. 34 – Góra zamkowa z pozostałościami murów z XIV wieku.

Na terenie wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym karczma, obecnie budynek mieszkalny, świetlica wiejska z początku XIX wieku (Zdj. 31), a także szkoła z początku XIX wieku (Zdj. 32), remiza z początku XX wieku (Zdj. 33) oraz góra zamkowa z pozostałościami murów z XIV wieku (Zdj. 34).

6.3.16 Wielkie Łunawy

Wieś po raz pierwszy wymieniona w dokumentach źródłowych w 1251 r. jako granicząca z posiadłościami miasta Chełmna, zobowiązana do dawnego biskupiego korca. W 1438 r. własność Zakonu w komturstwie grudziądzkim. W XVI w. część wsi jest własnością miasta Chełmna, część, z młynem jest własnością królewską w starostwie grudziądzkim. W 1604 r. wieś została zasiedlona przez osadników holenderskich – mennonitów. W 1773 r. wieś liczyła 198 mieszkańców.

We wsi były: kościół ewangelicki zbudowany w 1885 r. i siedziba parafii ewangelickiej, ewangelicka szkoła 2-klasowa, młyn wodny i karczma. Przynależność do parafii katolickiej w Wabczu, ewangelickiej na miejscu i mennonickiej w Sosnowce.

Zdj. 35 – Cmentarz mennonicki z połowy XIX wieku.

Zdj. 36 – Dom przełom XIX / XX wiek.

We wsi występują zachowane wartości obiekty o wartości kulturowej w tym cmentarz menonicki z połowy XVIII wieku (Zdj. 35), a także między innymi dom z przełomu XIX / XX wiek (Zdj. 36).

6.4 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

1) **Cmentarz ewangelicki w dawnym zaborze w Dolnych Wymiarach** (forma ochrony: A/227 z dnia 01.06.1987 r.)

2) **Cmentarz ewangelicki przy dawnym zborze w Dolkach** (forma ochrony: A/226 z dnia 01.06.1987 r.)

3) **Cmentarz ofiar hitleryzmu z II wojny światowej wraz z nagrobkami w Klamrach** (forma ochrony: A/223 z dnia 01.06.1987 r.)

4) **Cmentarz ewangelicki „stary” w Klamrach** (forma ochrony: A/224 z dnia 01.06.1987 r.)

5) **Cmentarz ewangelicki „nowy” w Klamrach** (forma ochrony: A/225 z dnia 01.06.1987 r. wyjaśnienie treści decyzji z 14.01.2008 r.)

6) **Zespół fortyfikacji twierdzy Chełmno – Front VIII im. Piłsudskiego w Klamrach** (forma ochrony: A/1511 dnia 14.02.1980 r.)

7) **Cmentarz ewangelicki w Kolnie** (forma ochrony: A/222 z dnia 01.06.1987 r.)

8) **Cmentarz ewangelicki w Małych Lunawach** (forma ochrony: A/221 z dnia 01.06.1987 r.)

9) **Kościół parafialny p.w. św. Barbary w Starogrodzie** (forma ochrony: A/387 z dnia 30.11.1929 r.)

10) **Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno – schron amunicyjny M-1 w Starogrodzie** (forma ochrony: A/1511 z dnia 14.02.1980 r.)

11) **Kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Małych Łunawach** otoczenie kościoła wraz z częścią działki nr 188/20, obr. 0018 (forma ochrony: A/1689 z dnia 07.12.2015 r.)

6.5 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych

Stanowią załącznik nr 1 do Załącznika.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy. Analiza szans i zagrożeń

Mocne strony	Słabe strony
<p>1) atrakcyjny krajobraz naturalny oraz kulturowy sprzyjający rozwojowi turystyki,</p> <p>2) ciekawe położenie Gminy,</p> <p>3) zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej</p> <p>4) utrzymanie w dobrym stanie przez mieszkańców większości krzyży i kapliczek przydrożnych,</p> <p>5) bliskość zabytkowego miasta – Chełmna,</p> <p>6) obecność na terenie Gminy szlaków rowerowych,</p> <p>7) czystość środowiska,</p> <p>8) zaangażowanie władz Gminy w działalność historyczną i kulturalną regionu.</p>	<p>1) brak możliwości zwiedzania niektórych zabytków przez słaby stan techniczny,</p> <p>2) niska lub brak świadomości społecznej dotyczącej utrzymania obiektów zabytkowych,</p> <p>3) niewłaściwe użytkowanie zabytków,</p> <p>4) niewielka możliwość wykorzystania kulturalnie obiektów stanowiących cmentarze,</p> <p>5) brak wystarczających środków budżetowych na odrestaurowanie obiektów zabytkowych,</p> <p>6) niewystarczająca świadomość społeczna znaczenia opieki nad zabytkami oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego,</p> <p>7) brak dostępności komunikacyjnej,</p> <p>8) zły stan obiektów stanowiących zabytki uwzględnione w ewidencji,</p> <p>9) nieuregulowany stan prawny zabytków.</p>

Szanse	Zagrożenia
<p>1) pozyskiwanie środków unijnych na prace konserwatorskie zabytków,</p> <p>2) promocja obiektów zabytkowych,</p> <p>3) wzrost atrakcyjności posiadanych obiektów zabytkowych, w tym turystycznych</p> <p>4) zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków,</p> <p>5) promocja obiektów zabytkowych w tym podejmowane działania w ramach szerzenia działalności kulturalnej,</p> <p>6) zwiększanie świadomości społecznej, w tym dziania na rzecz poszanowania zabytków i ich ochrony,</p> <p>7) współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych,</p> <p>8) akcje edukacyjne dla uczniów w gminnych placówkach oświatowych oraz dla mieszkańców Gminy,</p> <p>9) wykorzystywanie funduszy unijnych oraz środków budżetu Gminy na zabiegi konserwatorskie obiektów sakralnych,</p> <p>10) zachowanie w dobrym stanie większości obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków,</p>	<p>1) niszczenie i wzmagająca się degradacja niektórych zabytków i dawnych cmentarzy,</p> <p>2) brak użyteczności obiektów zabytkowych prowadzący do ich niszczenia,</p> <p>3) przemijanie tradycji i tożsamości historycznych regionu,</p> <p>4) niewystarczająca działalność w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego i środowiska,</p> <p>5) zagrożenie wandalizmem lub kradzieżą cmentarzy, kościołów oraz do elementów architektury drobnej, zagrożenie sytuacją kryzysową,</p> <p>6) brak inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych,</p>

8. Założenia programowe

Głównym celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Chełmno na lata 2020 – 2023 jest ochrona, a także działalność w celu kształtowanie dziedzictwa kulturowego oraz upowszechnienie dbałości o zabytki. Ważnym elementem programu jest wskazanie priorytetów, kierunków działań i zadań dla sprawowania opieki nad zabytkami. Założeniem Programu jest jednocześnie rozpowszechnianie wiedzy o zabytkach, uwrażliwienie mieszkańców i podnoszenie lokalnej świadomości społecznej, a także promocja Gminy.

9. Priorytety, kierunki działań oraz zadania programu opieki nad zabytkami

Priorytety, kierunki działań oraz zadania programu opieki nad zabytkami			
Priorytet I. Dokumentacja zasobów dziedzictwa kulturowego zlokalizowanych na terenie Gminy Chelmno	Priorytet II. Kształtowanie i edukacja społeczeństwa zwrócona na ochronę i poszanowanie zabytków	Priorytet III. Utrzymanie, ochrona i przywracanie wartości historyczno – kulturowych zabytków	Priorytet IV. Promowanie dziedzictwa kulturowego
<p>Kierunek działań</p> <p>1. Aktualna gminna ewidencja zabytków.</p> <p>2. Badanie, zbieranie i analiza różnych informacji o zabytkach i dziedzictwie kulturowym.</p>	<p>Kierunek działań</p> <p>1. Edukacja o tematyce dziedzictwa kulturowego w jednostkach oświatowych.</p> <p>2. Współpraca z instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego.</p>	<p>Kierunek działań</p> <p>1. Ochrona dziedzictwa kulturowego jako podstawy służącej rozwojowi gospodarczemu Gminy i budowaniu tożsamości jej mieszkańców.</p> <p>2. Poprawa stanu zachowania zabytków.</p>	<p>Kierunek działań</p> <p>1. Ułatwianie dostępu do dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy.</p> <p>2. Rozpowszechnianie wiedzy o zabytkach poprzez stronę internetową i publikacje.</p>

Cele szczegółowe	Zadania	Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	Źródła finansowania ¹	Realizatorzy	Termin realizacji
<p>Priorytet I. Dokumentacja zasobów dziedzictwa kulturowego zlokalizowanych na terenie Gminy Chełmno</p>	<p>1. Dokonywanie przeglądów, w tym ocena stanu zachowania zasobów wpisanych do rejestru zabytków. 2. Kontrolowanie i weryfikowanie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.</p>	<p>1. Liczba ujętych zmian w gminnej ewidencji zabytków. 2. Liczba nowych wpisów do rejestru gminnej ewidencji zabytków.</p>	<p>Budżet Gminy, Środki UE, WKZ, MKIDN – Budżet Państwa</p>	<p>Gmina Chełmno</p>	<p>2020-2023</p>
<p>Priorytet II. Kształtowanie i edukacja społeczeństwa zwrócona na ochronę i poszanowanie zabytków</p>	<p>1. Organizowanie zajęć szkolnych w celu zainteresowania obiektami zabytkowymi i ich historią. 2. Wspieranie konkursów i innych działań edukacyjnych z zakresu ochrony dziedzictwa kultury.</p>	<p>1. Liczba zorganizowanych zajęć dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego. 2. Liczba realizowanych konkursów oraz działań edukacyjnych na terenie Gminy.</p>	<p>Budżet Gminy, Środki UE, WKZ, MKIDN – Budżet Państwa</p>	<p>Gmina Chełmno, jednostki oświatowe Gminy</p>	<p>2020-2023</p>

¹ Obowiązującym sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

<p>Priorytet III. Utrzymanie, ochrona i przywracanie wartości historyczno – kulturowych zabytków</p>	<p>1. Zapewnienie nadzoru konserwatorskiego nad zabytkami stanowiącymi mienie Gminy. 2. Podejmowanie działań w celu zabezpieczenia zabytków stanowiących własność Gminy przed pożarem, kradzieżą, niszczeniem. 3. Dotowanie prac konserwatorskich i restauratorskich ze środków budżetu Gminy.</p>	<p>1. Ilość obiektów w których podjęto działania konserwatorskie. 2. Liczba wykonanych prac remontowo – konserwatorskich przy zabytkach. 3. Liczba obiektów poddanych pracom remontowo – konserwatorskim.</p>	<p>Budżet Gminy, Środki UE, WKZ, MKIDN – Budżet Państwa</p>	<p>Gmina Chełmno</p>	<p>2020-2023</p>
<p>Priorytet IV. Promowanie dziedzictwa kulturowego</p>	<p>1. Udostępnienie Gminnego Programu Opieki nad zabytkami Gminy Chełmno na lata 2020 – 2023 na stronie Urzędu Gminy. 2. Udostępnienie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Gminy. 3. Wydawanie publikacji i informatorów o obiektach zabytkowych.</p>	<p>1. Liczba opracowań umieszczonych na stronie internetowej urzędu Gminy. 2. Ilość wydanych publikacji i informatorów o obiektach zabytkowych.</p>	<p>Budżet Gminy, Środki UE, WKZ, MKIDN – Budżet Państwa</p>	<p>Gmina Chełmno</p>	<p>2020-2023</p>

10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1 Instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych i wykonawczych w tym: uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jako podstawowych instrumentów kształtowania przestrzeni, wydawanie decyzji administracyjnych, na przykład Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.2 Instrumenty finansowe – zadania w szczególności: dofinansowywania prac konserwatorskich z budżetu będących własności Gminy, korzystanie z projektów finansowanych z funduszy europejskich oraz innych podmiotów zewnętrznych, a także finansowane na podstawie subwencji i dotacji z urzędu wojewódzkiego.

10.3 Instrumenty koordynacji – działania w szczególności polegające na: wykonanie projektów i realizacja programów uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego i innych dokumentach strategicznych.

10.4 Instrumenty społeczne – działania w zakresie: promocji i edukacji, współpracy z właścicielami i użytkownikami zabytków.

10.5 Instrumenty kontrolne – monitorowanie realizacji zadań ujętych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Chełmno na lata 2020 – 2023, wykonywanie sprawozdań z realizacji planu z uwzględnieniem terminowości zgodnie z przepisami prawa, aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W okresie czterech lat obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Chełmno na lata 2020 – 2023 z budżetu Gminy będą sukcesywnie przeznaczane środki na zadania związane z zabytkami i dziedzictwem kulturowym. Rezerwowane są środki na utrzymanie obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Chełmno.

Corocznie w budżecie Gminy zarezerwowane są środki w dziale kultura i ochrona dziedzictwa narodowego.

12. Misja programu opieki nad zabytkami dla Gminy Chełmno

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chełmno na lata 2020 – 2023 jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę

we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji Gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej. W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych Gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych. Gminny Program Opieki Nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania Gminy, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

Źródła opracowania:

1. Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik Metodyczny. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Warszawa 2008.
2. Rejestr zabytków nieruchomych [on-line] http://www.torun.wkz.gov.pl/zalaczniki/pow_chelminski.pdf

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH					
LP	MIEJSCOWOŚĆ	NR	OBIEKT	NR EWID DZ	UWAGI
1	Bieńkówka	15	Dom	210/2	
2	Bieńkówka	17	Dom	214/5	
3	Bieńkówka	20	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	103/1	
4	Bieńkówka	20	Budynek gospodarczy przy szkole	103/1	
5	Bieńkówka	22	Dom	216/2	
6	Bieńkówka	26	Budynek gospodarczy	225	
7	Bieńkówka	34	Dom	263/2	
8	Bieńkówka	37	Dom	273/1	
9	Bieńkówka	38	Dom	212	
10	Bieńkówka	41	Dom	141/2	
11	Bieńkówka	43	Dom	194/3	
12	Bieńkówka	46	Dom	136/1	
13	Bieńkówka	46A	Dom	136/1	
14	Bieńkówka	60	Budynek gospodarczy	24/1	
15	Bieńkówka	61	Dom	32/1	
16	Borówno	1	Dom	79/18	
17	Borówno	8	Dom	32/3	
18	Borówno	8	Budynek gospodarczy	32/3	
19	Borówno	10	Dom	60/5	
20	Borówno	16	Budynek mieszkalny	31/14	
21	Borówno	17	Dom	30/2	
22	Dolne Wymiary		Cmentarz poewangelicki przy dawnym zaborze	43/18	decyzja z 01.06.1987, nr rej. zab.: A/227
23	Dolne Wymiary	27	Budynek mieszkalny	38/2, 39	
24	Dolne Wymiary	28	Dom	40	
25	Dolne Wymiary	30	Dom	44	
26	Dolne Wymiary	32	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	43/13	

27	Dolne Wymiary	33	Dom wraz z budynkiem inwentarskim	198/1	
28	Dolne Wymiary	37	Dom	142/4	
29	Dołki		Cmentarz ewangelicki przy dawnym zaborze	43, część działki nr 44 (obręb 0007 Klamry)	
30	Dorposz Chełmiński	3	Budynek mieszkalny w zagrodzie	95	
31	Dorposz Chełmiński	3	Budynek gospodarczy w zagrodzie	95	
32	Dorposz Chełmiński	17	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	61/1	
33	Dorposz Chełmiński	22	Budynek mieszkalny z inwentarskim	24	
34	Dorposz Chełmiński	25	Budynek mieszkalny z inwentarskim	43/1	
35	Górne Wymiary	7	Dom drewniany	16/5	
36	Górne Wymiary	12	Dom	26	
37	Górne Wymiary	34	Dom z budynkiem gospodarczym	85	
38	Kałdus	35	Dwór, ob. budynek mieszkalny	97/5	
39	Kałdus	3	Dom	42/10	
40	Kałdus	8	Dom	42/28, 42/38	
41	Kałdus	11	Dom	50/14, 50/19	
42	Kałdus	12	Karczma, ob. budynek mieszkalny	41	
43	Kałdus	12	Budynek gospodarczy przy dawnej karczmie	41	
44	Kałdus	15	Dom	54	
45	Kałdus	15	Budynek inwentarski 1	54	
46	Kałdus	15	Budynek inwentarski 2	54	
47	Kałdus	18	Dom	56/2	
48	Kałdus	20	Dom	58/6	
49	Kałdus	22	Dom i budynek inwentarski	63	
50	Kałdus	32	Dom	27/6	
51	Kałdus	32	Budynek inwentarski	27/6	
52	Kałdus		Kuźnia	119/2	
53	Klamry		Cmentarz ofiar hitleryzmu z II wojny światowej wraz z nagrobkami i obeliskiem	3113/2	decyzja z 01.06.1987, nr rej. zab.: A/223

54	Klamry		Cmentarz ewangelicki „stary”	188/1	decyzja z 01.06.1987, nr rej. zab.: A/224
55	Klamry		Cmentarz ewangelicki „nowy”	109	decyzja z 01.06.1987, nr rej. zab.: A/225 wyjaśnienie treści decyzji z: 14.01.2008
56	Klamry		Zespół fortyfikacji twierdzy Chełmno: Fort VIII im. Piłsudskiego	3134/5	decyzja z 14.02.1980, nr rej. zab.: A/1511
57	Klamry	12	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	44	
58	Klamry	12	Budynek gospodarczy przy szkole	44	
59	Klamry	53A	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	185	
60	Klamry	53	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	185	
61	Klamry	54	Budynek mieszkalny z inwentarskim	186/1	
62	Klamry	71	Budynek mieszkalny z inwentarskim	138	
63	Klamry	89	Gajówka, ob. budynek mieszkalny	298/2	
64	Klamry		Rakarnia	64	
65	Klamry		Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 30 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"	LP 3165	
66	Klamry		Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 31 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"	43	
67	Klamry		Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 32 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"	44	
68	Kolno		Cmentarz ewangelicki	77	decyzja z 14.02.1987, nr rej. zab.: A/222
69	Kolno		Cmentarz parafialny	57	
70	Kolno	3B	Dom wraz z budynkiem gospodarczym	89/2	
71	Kolno	27	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	44/3	
72	Kolno	52	Dom	119	
73	Kolno	63	Dom	150	

74	Kolno	80	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	59/5	
75	Łęg	36	Budynek mieszkalny z inwentarskim	106	
76	Łęg	38	Dom wraz z sala taneczną	148/1	
77	Łęg	47	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	30/6	
78	Łęg	47	Budynek gospodarczy przy dawnej szkole	30/6	
79	Małe Łunawy		Cmentarz ewangelicki	28	decyzja z 01.06.1987, nr rej. zab.: A/221
80	Małe Łunawy	16	Dom wraz z obiektem gospodarczym	113	
81	Małe Łunawy	21	Szkoła	21/2	
82	Małe Łunawy	33	Dom wraz z budynkiem gospodarczym	90/ 7	
83	Małe Łunawy	34	Dom	105/9	
84	Małe Łunawy	34	Budynek gospodarczy	105/9	
85	Małe Łunawy	35	Dom wraz z budynkiem gospodarczym	106 /7	
86	Nowawieś Chełmińska		Cmentarz ewangelicki	154	
87	Nowawieś Chełmińska	5	Budynek mieszkalny z inwentarskim	13/3	
88	Nowawieś Chełmińska	8	Dom	36/1	
89	Nowawieś Chełmińska	8	Budynek gospodarczy	37/7	
90	Nowawieś Chełmińska	9	Dom drewniany	57/1	
91	Nowawieś Chełmińska	12	Dom	41/4	
92	Nowawieś Chełmińska	13	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	153/1	
93	Nowawieś Chełmińska	13	Budynek gospodarczy przy dawnej szkole	153/1	
94	Nowawieś Chełmińska	16	Dom	92/4	
95	Nowe Dobra		Cmentarz ewangelicki	144	
96	Nowe Dobra	9	Dom	140	
97	Nowe Dobra	9	Budynek gospodarczy	140	
98	Nowe Dobra	14	Karczma, ob. budynek mieszkalny	132/3	
99	Nowe Dobra	14A	Budynek mieszkalny w zespole d. karczmy	132/2	
100	Nowe Dobra	43	Dom	131	
101	Nowe Dobra	44	Dom	105/3	

102	Nowe Dobra	59	Dom	235	
103	Nowe Dobra	61	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	230/1	
104	Nowe Dobra	62	Dom	229/2	
105	Nowe Dobra	65	Dom	227/3	
106	Nowe Dobra	69	Dom wraz z budynkiem inwentarskim	245/1	
107	Osnowo		Cmentarz choleryczny	58/7	
108	Ostrów Świecki		Cmentarz ewangelicki	158	
109	Ostrów Świecki	15	Dom	177	
110	Ostrów Świecki	16	Dom wraz z budynkiem gospodarczym	136	
111	Ostrów Świecki	49	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	153/2	
112	Ostrów Świecki	49	Budynek gospodarczy w zespole dawnej szkoły	153/2	
113	Podwiesk		Cmentarz ewangelicki	80/1	
114	Podwiesk	17	Dom	17/7	
115	Podwiesk	23	Dom wraz z częścią inwentarską	27	
116	Podwiesk	29	Pocztą	180/2	
117	Podwiesk	29	Budynek gospodarczy w zespole poczty	180/2	
118	Podwiesk	43	Szkoła	85	
119	Podwiesk	43	Budynek gospodarczy w zespole szkoły	85	
120	Podwiesk	44	Budynek mieszkalny	87/2	
121	Podwiesk	53	Dom wraz z budynkiem gospodarczym	109	
122	Różnowo		Cmentarz ewangelicki	38/1	
123	Różnowo	8	Dom	13/1	
124	Różnowo	16	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	6/2	
125	Starogród		Kościół parafialny p.w. św. Barbary	456	
126	Starogród		Cmentarz parafialny	456	
127	Starogród		Cmentarz ewangelicki	487	
128	Starogród	4	Dom	618	
129	Starogród	4	Budynek gospodarczy	618	
130	Starogród	5	Dom z budynkiem gospodarczym	522/1	
131	Starogród	6	Dom	620	

132	Starogród	11	Dom	534	
133	Starogród	12	Dom	624	
134	Starogród	13	Dom	627/1	
135	Starogród	13	Budynek inwentarski	627/1	
136	Starogród	15	Dom	554	
137	Starogród	16	Dom	629/1	
138	Starogród	16	Budynek inwentarski	629/1	
139	Starogród	17	Dom	630	
140	Starogród	17	Budynek inwentarski	630	
141	Starogród	18	Dom	567, 568	
142	Starogród	18	Budynek gospodarczy	568	
143	Starogród	20	Dom	631	
144	Starogród	31A	Remiza	538	
145	Starogród	33	Szkoła	473	
146	Starogród	34	Karczma – ob. budynek mieszkalny i świetlica wiejska	466/17, 842	
147	Starogród	35	Dom z budynkiem gospodarczym	543/1, 543/2, 545	
148	Starogród	36	Dom	837/3	
149	Starogród	38	Budynek gospodarczy	563	
150	Starogród	39	Dom	546/1	
151	Starogród	40	Dom	565, 564	
152	Starogród	47	Dom	559	
153	Starogród	49	Plebania	456	
154	Starogród	49	Budynek inwentarski przy plebanii	456	
155	Starogród	51	Dom	579	
156	Starogród	52	Dom	581, 582	
157	Starogród	53	Dom	677/2, 676	
158	Starogród	54	Dom	584/1	
159	Starogród	55	Czworak	674, 675	
160	Starogród	60A	Dom	643	
161	Starogród	63	Budynek mieszkalno-gospodarczy	682	
162	Starogród	64	Dom	687	

164	Starogród	66	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	423/2	
165	Starogród	78	Dom	468	
166	Starogród		Kuźnia	544	
167	Starogród		Zespół fortyfikacji twierdzy Chełmno: schron amunicyjny M-1	615	decyzja z 14.02.1980, nr rej. zab.: A/1511
168	Starogród		Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 1 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"	216	
169	Starogród Dolny	15	Budynek mieszkalny	158/1	
170	Starogród Dolny	17A	Budynek mieszkalny	157, 156/2	
171	Starogród Dolny	29	Stodoła	342	
172	Starogród Dolny		Dom wraz z częścią gospodarczą	342	
173	Wielkie Łunawy		Kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny pw. Wniebowzięcia NMP otoczenie kościółka wraz z częścią działki nr 188/20, obr. 0018	188/20	decyzja z 07.12.2015, nr rej. zab.: A/1689
174	Wielkie Łunawy		Cmentarz parafialny	189, 190	
175	Wielkie Łunawy		Cmentarz ewangelicki	196	
176	Wielkie Łunawy		Cmentarz mennonicki	42	
177	Wielkie Łunawy	1	Dom	36/1, 35/2	
178	Wielkie Łunawy	1	Budynek inwentarski	36/1, 35/2	
179	Wielkie Łunawy	1	Budynek gospodarczy 2	36/1	
180	Wielkie Łunawy	3	Obora	40/1	
181	Wielkie Łunawy	4	Mleczarnia (ob. budynek mieszkalny)	276	
181	Wielkie Łunawy	6	Dom	44/15, 44/16, 44/17	
182	Wielkie Łunawy	6	Budynek gospodarczy	44/29	
183	Wielkie Łunawy	10	Budynek mieszkalny	100/1	
184	Wielkie Łunawy	11	Pastorówka, ob. plebania	188/20	
185	Wielkie Łunawy	11	Budynek gospodarczy przy pastorówce	188/20	
186	Wielkie Łunawy	14	Dom	192/5, 192/3	
187	Wielkie Łunawy	16	Budynek mieszkalny	124/1	
188	Wielkie Łunawy	17	Dom	125/3	

189	Wielkie Łunawy		Młyn w zespole zagrody młynarza	201/3	
190	Wielkie Łunawy	18	Dom w zespole zagrody młynarza	201/1, 202	
191	Wielkie Łunawy	18	Budynek gospodarczy w zespole zagrody młynarza	202	
192	Wielkie Łunawy	19	Budynek mieszkalny w zagrodzie	204, 203/3	
193	Wielkie Łunawy	22	Leśniczówka	416	
194	Wielkie Łunawy	22	Budynek gospodarczy przy leśniczówce	416	

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH							
Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska wg AZP	Funkcja	Kultura	Chronologia	Numer i data wpisu
1.	Bieńkówka	34-41	24	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze X-XII w.	
2.	Bieńkówka	34-41	24	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze X-XII w.	
3.	Bieńkówka	34-41	25	śląd osadniczy, śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit, okres rzymski	
4.	Bieńkówka	34-41	25	śląd osadniczy, śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit, okres rzymski, okres rzymski	
5.	Borówno	34-41	5	osada		okres rzymski	
6.	Borówno	34-41	6	osada, osada		wczesne średniowiecze – późne średniowiecze, wczesne średniowiecze XII-XIII w.	
7.	Borówno	34-41	6	osada, osada		wczesne średniowiecze – późne średniowiecze, wczesne średniowiecze XII-XIII w.	
8.	Borówno	34-41	10	osada		okres rzymski	
9.	Borówno	34-41	10	osada		okres rzymski	
10.	Borówno	34-41	11	osada, cmentarzysko		wczesne średniowiecze X-XII w., okres halsztacki	
11.	Borówno	34-41	11	osada, cmentarzysko		wczesne średniowiecze X-XII w., okres halsztacki	
12.	Borówno	34-41	12	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze X-XII w.	
13.	Borówno	34-41	12	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze X-XII w.	
14.	Borówno	34-41	17	osada, śląd osadniczy, osada		okres halsztacki - okres lateński, neolit, późne	

						średniowiecze XV w.	
15.	Borówno	34-41	17	osada, ślad osadniczy, osada		okres halszacki - okres lateński, neolit, późne średniowiecze XV w.	
16.	Borówno	34-41	18	osada		okres lateński	
17.	Borówno	34-41	18	osada		okres lateński	
18.	Borówno	34-41	23	osada, osada		okres lateński-okres rzymski, wczesne średniowiecze X-XII w.	
19.	Borówno	34-41	23	osada, osada		okres lateński-okres rzymski, wczesne średniowiecze X-XII w	
20.	Borówno	34-41	68	punkt osadniczy, osada		wczesne średniowiecze, okres halszacki	
21.	Borówno	34-41	68	punkt osadniczy, osada		wczesne średniowiecze, okres halszacki	
22.	Borówno	34-41	69	punkt osadniczy		wczesne średniowiecze	
23.	Borówno	34-41	69	punkt osadniczy		wczesne średniowiecze	
24.	Borówno	34-41	78	punkt osadniczy		koniec epoki neolitu	
25.	Borówno	34-41	78	punkt osadniczy		koniec epoki neolitu	
26.	Borówno	34-41	79	punkt osadniczy		nowożytność	
27.	Borówno	34-41	79	punkt osadniczy		nowożytność	
28.	Borówno	34-41	80	punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytność, późne średniowiecze XIII w., okres rzymski	
29.	Borówno	34-41	80	punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytność, późne średniowiecze XIII w., okres rzymski, okres halszacki	
30.	Borówno	34-41	81	osada, osada		późne średniowiecze XIV/XV w., nowożytność	
31.	Borówno	34-41	82	punkt osadniczy		okres lateński/okres rzymski	

32.	Borówno	34-41	84	osada		okres halszacki	
33.	Borówno	34-41	85	osada, osada, punkt osadniczy, osada, osada, punkt osadniczy, osada		nowożytność, późne średniowiecze, wczesne średniowiecze, okres rzymski, okres lateński/okres rzymski, neolit, okres halszacki	
34.	Borówno	34-41	86	punkt osadniczy, osada		nowożytność, okres rzymski	
35.	Dolne Wymiary	32-43	7	cmentarzysko	oksywska	okres lateński – okres rzymski	
36.	Dolne Wymiary	32-43	8	cmentarzysko		okres rzymski II- III w.	
37.	Dolne Wymiary	32-43	9	osada, osada		wczesne średniowiecze, okres lateński	
38.	Dolne Wymiary	32-43	10	osada		okres lateński	
39.	Dolne Wymiary	32-43	1	osada, osada, osada, osada		wczesne średniowiecze, okres rzymski, neolit, okres halszacki	
40.	Dolne Wymiary	32-43	2	śląd osadniczy	?	?	
41.	Dolne Wymiary	32-43	3	śląd osadniczy	?	?	
42.	Dolne Wymiary	32-43	4	śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy		neolit, okres halszacki, późne średniowiecze	
43.	Dolne Wymiary	32-43	72	osada		okres rzymski	
44.	Dolne Wymiary	32-43	73	śląd osadniczy, śląd osadniczy, osada		neolit, okres lateński, okres rzymski	
45.	Górne Wymiary	32-43	1	osada		okres rzymski	
46.	Górne Wymiary	32-43	2	śląd osadniczy	?	?	
47.	Górne Wymiary	32-43	3	śląd osadniczy, osada		okres rzymski, wczesne średniowiecze	
48.	Górne Wymiary	32-43	4	osada, osada		wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	
49.	Kałdus	33-41	1	cmentarzysko, osada, osada		wczesne średniowiecze XI	

						w., V epoka brązu – okres lateński, neolit	
50.	Kałdus	33-41	2	osada podgradowa		wczesne średniowiecze VII- XII w.	
51.	Kałdus	33-41	3	grodzisko, osada		wczesne średniowiecze X- XIII w., okres halsztacki	
52.	Kałdus	33-41	3	grodzisko, osada		Wczesne średniowiecze XI w., V epoka brązu - okres lateński, neolit	C/150, 29/12/1965
53.	Kałdus	33-41	4	cmentarzysko	łużycka	okres halsztacki – okres lateński, okres halsztacki, okres lateński, wczesne średniowiecze X – XIII w.	
54.	Kałdus	33-41	5	osada		okres rzymski	
55.	Kałdus	33-41	6	osada, cmentarzysko, grodzisko	łużycka	okres halsztacki	
56.	Kałdus	33-41	7	osada	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
57.	Kałdus	33-41	8	osada		wczesne średniowiecze	
58.	Kałdus	33-41	9	śląd osadniczy	?	?	
59.	Kałdus	33-41	10	śląd osadniczy		epoka kamienna	
60.	Kałdus	33-41	14	śląd osadniczy		neolit	
61.	Kałdus	33-41	15	osada, osada, śląd osadniczy		okres halsztacki – okres lateński, wczesne średniowiecze, neolit	
62.	Kałdus	33-41	16	śląd osadniczy, osada		neolit, wczesne średniowiecze X- XII w.	
63.	Kałdus	33-41	17	osada		wczesne średniowiecze	
64.	Kałdus	33-41	19	śląd osadniczy		koniec epoki neolitu	
65.	Kałdus	33-42	2	śląd osadniczy, osada		epoka kamienna, okres halsztacki – okres lateński	
66.	Kałdus	33-42	3	osada		okres rzymski	
67.	Kałdus	33-42	4	osada, śląd osadniczy		okres rzymski, ?	
68.	Kałdus	33-42	5	śląd osadniczy, osada		epoka kamienna, wczesne średniowiecze	

69.	Kałdus	33-42	6	śląd osadniczy, osada		neolit, okres rzymski, neolit	
70.	Kałdus	33-42	10	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
71.	Kałdus	33-42	115	punkt osadniczy, osada		pradzieje, nowożytność	
72.	Kałdus	33-42	116	punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy		nowożytność, późne średniowiecze, pradzieje	
73.	Kałdus	33-42	117	punkt osadniczy		nowożytność	
74.	Kałdus	33-42	118	punkt osadniczy		późne średniowiecze, nowożytność	
75.	Kałdus	33-42	119	osada, punkt osadniczy		nowożytność, późne średniowiecze	
76.	Kałdus	33-42	120	osada, punkt osadniczy		nowożytność, późne średniowiecze	
77.	Kałdus	33-42	121	punkt osadniczy, punkt osadniczy		nowożytność, późne średniowiecze	
78.	Kałdus	33-42	122	osada		nowożytność	
79.	Kałdus	33-42	123	punkt osadniczy		nowożytność	
80.	Kałdus	33-42	124	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
81.	Kałdus	33-42	125	punkt osadniczy, punkt osadniczy, osada		okres halsztacki, nowożytność, wczesne średniowiecze	
82.	Kałdus	33-42	126	punkt osadniczy, punkt osadniczy		późne średniowiecze, nowożytność	
83.	Kałdus	33-42	127	punkt osadniczy, punkt osadniczy		nowożytność, epoka brązu	
84.	Kałdus	33-42	128	osada, punkt osadniczy		nowożytność, wczesne średniowiecze XII-XIII w.	
85.	Kałdus	33-42	129	punkt osadniczy, punkt osadniczy		wczesne średniowiecze XII-XIII w., epoka kamienna	

86.	Kałdus	33-42	130	osada, punkt osadniczy, osada		nowożytność, okres halszacki, neolit	
87.	Kałdus	33-42	131	punkt osadniczy		nowożytność	
88.	Kałdus	33-42	132	osada		nowożytność	
89.	Kałdus	33-42	133	punkt osadniczy, punkt osadniczy		nowożytność, okres halszacki	
90.	Kałdus	33-42	134	punkt osadniczy, osada		okres halszacki, nowożytność	
91.	Kałdus	33-42	135	punkt osadniczy		nowożytność	
92.	Klamry	32-42	16	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
93.	Klamry	32-42	17	śląd osadniczy, śląd osadniczy		koniec epoki neolitu, neolit	
94.	Klamry	32-42	14	obozowisko	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
95.	Klamry	32-42	15	osada, osada		późne średniowiecze XIV-XV w. wczesne średniowiecze X-XII w.	
96.	Klamry	32-43	1	okres osadniczy, osada		okres rzymski, wczesne średniowiecze	
96.	Klamry	32-43	7	śląd osadniczy		okres rzymski	
97.	Klamry	32-43	2	śląd osadniczy		późne średniowiecze	
98.	Klamry	32-43	77	obozowisko, osada, osada		neolit, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	
99.	Klamry	32-43	78	osada, osada, osada		neolit, okres halszacki, późne średniowiecze	
100.	Klamry	32-43	79	śląd osadniczy, śląd osadniczy	pomorska	okres lateński, neolit	
101.	Klamry	32-43	80	obozowisko	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
102.	Klamry	32-43	81	osada		neolit	
103.	Klamry	32-43	83	śląd osadniczy, obozowisko	pomorska	okres lateński, neolit	
104.	Klamry	33-42	53	śląd osadniczy, osada	kultura pucharów lejkowatych	neolit, okres rzymski	

105.	Klamry	33-42	54	śląd osadniczy, śląd osadniczy, obozowisko		wczesne średniowiecze, koniec epoki neolitu, neolit	
106.	Klamry	33-42	55	śląd osadniczy, osada, śląd osadniczy, osada		okres rzymski, okres halsztacki – okres lateński w epoka brązu, neolit	
107.	Klamry	33-42	56	śląd osadniczy, śląd osadniczy		neolit	
108.	Kolno	32-42	6	ementarzysko (?), osada	łużycka	okres halsztacki – okres lateński, okres rzymski	
109.	Kolno	32-42	7	śląd osadniczy		okres halsztacki – okres lateński	
110.	Kolno	32-42	8	śląd osadniczy		okres halsztacki – okres lateński	
111.	Kolno	32-42	9	śląd osadniczy		koniec epoki neolitu	
112.	Kolno	32-42	10	śląd osadniczy		okres halsztacki – okres lateński	
113.	Kolno	32-43	1	śląd osadniczy, śląd osadniczy		okres rzymski, wczesne średniowiecze	
114.	Kolno	32-43	2	osada, osada		późne średniowiecze, wczesne średniowiecze	
115.	Kolno	32-43	3	osada		okres rzymski	
116.	Kolno	32-43	4	osada, osada, śląd osadniczy		wczesne średniowiecze, okres rzymski, neolit	
117.	Kolno	32-43	5	śląd osadniczy, osada, osada	łużycka	okres halsztacki, późne średniowiecze, wczesne średniowiecze	
118.	Małe Łunawy	32-43	1	osada, osada, osada, osada, osada		koniec epoki neolitu, okres rzymski, późne średniowiecze, wczesne średniowiecze, okres halsztacki - okres lateński	
119.	Małe Łunawy	32-43	2	śląd osadniczy, osada, śląd osadniczy		okres rzymski, późne średniowiecze, okres lateński	
120.	Małe Łunawy	32-43	3	śląd osadniczy, osada	łużycka	okres halsztacki	

121.	Małe Łunawy	32-43	4	osada, obozowisko, osada		okres lateński, neolit, późne średniowiecze	
122.	Małe Łunawy	32-43	5	osada, osada, osada		wczesne średniowiecze, okres rzymski, okres halsztacki, neolit	
123.	Małe Łunawy	32-43	6	śląd osadniczy, osada		neolit, okres rzymski	
124.	Małe Łunawy	32-43	7	obozowisko		okres rzymski	
125.	Małe Łunawy	32-43	8	osada, śląd osadniczy	pomorska	okres lateński, neolit	
126.	Małe Łunawy	32-43	9	osada		wczesne średniowiecze	
127.	Małe Łunawy	32-43	10	osada, obozowisko	pomorska	okres lateński, neolit	
128.	Małe Łunawy	32-43	11	śląd osadniczy, śląd osadniczy		późne średniowiecze, wczesne średniowiecze	
129.	Małe Łunawy	32-43	12	osada		późne średniowiecze	
130.	Nowawieś Chełmińska	32-43	2	śląd osadniczy, osada, osada	łużycka	epoka brązu, okres lateński – okres rzymski, wczesne średniowiecze	
131.	Nowawieś Chełmińska	32-43	3	osada		wczesne średniowiecze	
132.	Nowawieś Chełmińska	32-43	4	śląd osadniczy, osada		wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	
133.	Nowawieś Chełmińska	32-43	1	osada, osada		wczesne średniowiecze, okres rzymski	
134.	Nowawieś Chełmińska	32-43	5	śląd osadniczy		okres halsztacki	
135.	Nowawieś Chełmińska	32-43	6	śląd osadniczy			
136.	Nowawieś Chełmińska	32-43	8	śląd osadniczy	pomorska	okres lateński	
137.	Nowawieś Chełmińska	32-43	9	osada		okres lateński – okres rzymski	
138.	Nowawieś Chełmińska	32-43	10	osada		okres rzymski	
139.	Nowawieś Chełmińska	32-43	11	osada		okres rzymski	
140.	Nowawieś Chełmińska	32-43	12	śląd osadniczy			
141.	Nowawieś Chełmińska	32-43	13	śląd osadniczy		neolit	
142.	Nowawieś Chełmińska	32-43	14	cmentarzysko	pomorska	okres lateński	

143.	Nowawieś Chelmińska	32-43	15	osada		okres rzymski	
144.	Nowawieś Chelmińska	32-43	16	osada		okres rzymski	
145.	Nowawieś Chelmińska	32-43	17	śląd osadniczy, śląd osadniczy		neolit, okres halsztacki	
146.	Nowawieś Chelmińska	32-43	18	osada, osada, śląd osadniczy	pomorska	okres lateński, okres rzymski, wczesne średniowiecze	
147.	Nowawieś Chelmińska	32-43	19	osada	pomorska	okres lateński	
148.	Nowawieś Chelmińska	32-43	20	osada, śląd osadniczy, osada		wczesne średniowiecze, epoka brązu, okres rzymski	
149.	Nowawieś Chelmińska	32-43	21	śląd osadniczy		neolit	
150.	Nowawieś Chelmińska	32-43	22	obozowisko		okres rzymski	
151.	Nowawieś Chelmińska	32-43	82	osada, śląd osadniczy, osada		późne średniowiecze, wczesne średniowiecze, neolit	
152.	Nowawieś Chelmińska	33-42	66	osada		wczesne średniowiecze	
153.	Nowawieś Chelmińska	33-42	67	śląd osadniczy, osada	kultura pucharów lejkowatych	neolit, okres rzymski	
154.	Nowe Dobra	32-42	1	cmentarzysko	pomorska	okres halsztacki	
155.	Nowe Dobra	32-42	2	obozowisko	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
156.	Nowe Dobra	32-42	3	śląd osadniczy		epoka kamienna	
157.	Nowe Dobra	32-42	4	osada		okres halsztacki – okres lateński	
158.	Nowe Dobra	32-42	5	cmentarzysko		okres rzymski	
159.	Nowe Dobra	32-42	6	osada		okres rzymski	
160.	Nowe Dobra	32-42	7	śląd osadniczy		epoka kamienna	
161.	Osnowo	33-42	7	osada, śląd osadniczy		okres halsztacki – okres lateński	
162.	Osnowo	33-42	9	osada, osada		okres rzymski, okres halsztacki – okres lateński	
163.	Osnowo	33-42	15	śląd osadniczy	kultura pucharów wstęgowej R (?)	neolit	
164.	Osnowo	33-42	16	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
165.	Osnowo	33-42	29	osada, osada, obozowisko		późne średniowiecze, okres halsztacki –	

						okres lateński, neolit	
166.	Osnowo	33-42	30	śląd osadniczy		okres rzymski	
167.	Osnowo	33-42	31	osada, osada		okres rzymski, neolit	
168.	Podwiesk	32-43	1	cmentarzysko	pomorska	okres lateński	
169.	Podwiesk	32-43	2	cmentarzysko	oksywska	okres lateński	
170.	Podwiesk	32-43	10	osada		okres halsztacki	
171.	Podwiesk	31-43	28	osada, osada, osada, obozowisko, osada	łużycka	epoka brązu, okres lateński, okres rzymski, neolit, wczesne średniowiecze	
172.	Podwiesk	31-43	29	śląd osadniczy	?	?	
173.	Podwiesk	31-43	30	śląd osadniczy	?	?	
174.	Podwiesk	32-43	5	cmentarzysko		okres halsztacki	
175.	Podwiesk	32-43	9	osada, cmentarzysko	łużycka	okres halsztacki, okres rzymski	
176.	Podwiesk	32-43	11	cmentarzysko		okres lateński	
177.	Podwiesk	32-43	12	osada		okres rzymski	
178.	Podwiesk	32-43	13	osada		okres lateński	
179.	Podwiesk	32-43	14	obozowisko		wczesne średniowiecze	
180.	Podwiesk	32-43	15	osada podgrodzowa, grodzisko		wczesne średniowiecze XII- XIV w. wczesne średniowiecze IX- XIII w.	
181.	Podwiesk	32-43	16	osada, śląd osadniczy, osada		okres rzymski, wczesne średniowiecze, okres halsztacki	
182.	Podwiesk	32-43	17	osada, śląd osadniczy		okres rzymski, neolit	
183.	Podwiesk	32-43	18	osada		późne średniowiecze	
184.	Podwiesk	32-43	68	osada, śląd osadniczy		okres lateński, neolit	
185.	Podwiesk	32-43	69	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze, okres rzymski, okres halsztacki	
186.	Podwiesk	32-43	70		?	?	
187.	Podwiesk	32-43	71	osada		późne średniowiecze	
188.	Podwiesk	32-43	74	osada, osada	łużycka	okres halsztacki, okres rzymski	

189.	Podwiesk	32-43	75	osada, cmentarzysko, osada		neolit, okres lateński, okres rzymski, wczesne średniowiecze	
190.	Podwiesk	32-43	76	osada, osada		późne średniowiecze, wczesne średniowiecze	
191.	Podwiesk	32-43	84	osada, ślad osadniczy		okres rzymski, wczesne średniowiecze	
192.	Podwiesk	32-43	85	osada		okres rzymski	
193.	Różnowo	34-41	1	śląd osadniczy, obozowisko		koniec epoki neolitu, neolit	
194.	Różnowo	34-41	1	śląd osadniczy, osada		koniec epoki neolitu, neolit	C/4, 27/05/2003
195.	Różnowo	34-41	2	osada	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
196.	Różnowo	34-41	7	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
197.	Różnowo	34-41	8	śląd osadniczy		?	
198.	Różnowo	34-41	9	cmentarzysko	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
199.	Różnowo	34-41	19	śląd osadniczy		okres rzymski	
200.	Różnowo	34-41	20	śląd osadniczy		okres rzymski	
201.	Różnowo	34-41	21	śląd osadniczy		okres rzymski	
202.	Różnowo	34-41	22	śląd osadniczy		okres rzymski	
203.	Różnowo	34-41	76	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit	
204.	Różnowo	34-41	77	punkt osadniczy, punkt osadniczy, osada	pomorska	okres halsztacki, neolit, nowożytność	
205.	Starogród	33-41	11	osada		okres rzymski	
206.	Starogród	33-41	12	okres, ślad osadniczy, osada, ślad osadniczy, obozowisko		wczesne średniowiecze, neolit, okres rzymski, neolit, neolit	
207.	Starogród	33-41	13	obozowisko, śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit, neolit	
208.	Starogród	33-41	18	osada ślad osadniczy, osada		późne średniowiecze XIV w., okres rzymski, wczesne średniowiecze X- XII w.	

209.	Starogród	34-41	26	śląd osadniczy, osada		okres halsztacki - okres lateński, neolit, późne średniowiecze XV w.	
210.	Starogród	34-41	26	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze XII-XIII w.	
211.	Starogród	34-41	27	osada, osada, osada		okres rzymski, późne średniowiecze XIV-XV w., brak	
212.	Starogród	34-41	28	śląd osadniczy		okres rzymski	
213.	Starogród	34-41	29	osada		okres rzymski	
214.	Starogród	34-41	30	osada	łużycka	okres halsztacki	
215.	Starogród	34-41	31	śląd osadniczy		okres halsztacki	
216.	Starogród	34-41	32	śląd osadniczy		okres halsztacki	
217.	Starogród	34-41	33	osada		okres halsztacki	
218.	Starogród	34-41	34	śląd osadniczy		okres rzymski	
219.	Starogród	34-41	35	osada, zamek, śląd osadniczy, grób, osada		wczesne średniowiecze XII-XIII w., późne średniowiecze-nowożytność, neolit, IV-V epoka brązu, okres halsztacki - okres lateński	
220.	Starogród	34-41	36	osada		późne średniowiecze XIV – XV w.	
221.	Starogród	34-41	61	punkt osadniczy, cmentarzysko, osada		wczesne średniowiecze, okres lateński/okres rzymski, okres halsztacki	
222.	Starogród	34-41	64	punkt osadniczy, osada		wczesne średniowiecze, okres lateński/okres rzymski, okres halsztacki	
223.	Starogród	34-41	64	punkt osadniczy, osada		wczesne średniowiecze X-XI w. okres lateński/okres rzymski	
224.	Starogród	34-41	65	punkt osadniczy, punkt osadniczy		okres halsztacki, nowożytność	
225.	Starogród	34-41	67	punkt osadniczy		nowożytność	
226.	Wielkie Łunawy	32-43	1	osada, osada, osada, osada		późne średniowiecze,	

						okres lateński, okres rzymski, wczesne średniowiecze	
227.	Wielkie Łunawy	32-44	2	śląd osadniczy, osada, osada, osada, osada		neolit, okres rzymski, wczesne średniowiecze, okres halsztacki, okres lateński	
228.	Wielkie Łunawy	32-44	3	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze	
229.	Wielkie Łunawy	32-44	4	śląd osadniczy		późne średniowiecze, wczesne średniowiecze	
230.	Wielkie Łunawy	32-44	5	osada, śląd osadniczy		późne średniowiecze	
231.	Wielkie Łunawy	32-44	27	cmentarzysko karhanowe		neolit	
232.	Wielkie Łunawy	32-44	28	cmentarzysko karhanowe	?	?	

